

Cik valstu, tik vēlēšanu sistēmu

Aksels Rētss, politologs, Berlīnes Brīvās universitātes doktorands

Jau gadu desmitus politologi diskutē, kura vēlēšanu sistēma ir tā labākā. Vācijā 60.gados Kolner Schule profesors Vilhelms Henniss apgalvoja, ka Hitlers 30.gados nebūtu uzvarējis, ja tajā laikā Veimāras Republikā spēkā būtu bijusi britu vēlēšanu sistēma. Viņa pierādījumu pamatā ir vēlēšanu nodoto balsu pārrēķins, jo Vācijā balsoja pēc citas vēlēšanu sistēmas.

Protams, pasaule nav tik vienkārša. Ja arī vēlētaji īsti nesaprot sistēmu vai vienkārši neiedziļinās tajā (piemēram, vācieši regulārā aptaujā pirms vēlēšanām nevar nosaukt, kura no divām balsīm — proporcionālā vai tā sauktā mažoritārā — ir svarīgākā), tauta nav tik naiva un aptuveni zina, par ko grib balsot, rēķinoties ar izredzēm, ka iecienītais kandidāts vai partija arī iekļūs parlamentā. Proti, cilvēki balso savādāk, ja viņu balsij ir cits īpatsvars.

Rakstā Saeimas vēlēšanu sistēmas reforma ([Diena](#), 2001.g. 5.novembris) Valdim Liepiņam ir taisnība, skaidrojot, kādas priekšrocības ir proporcionālai un kādas vairākuma sistēmai. (Latvijā pēdējo parasti sauc par mažoritāro, V.Liepiņš iesaka to saukt par plurālo. Vai neskanētu labāk latviskais nosaukums «vairākuma sistēma»?) Pirmā ir taisnīgāka, jo partijas iegūst tikpat daudz mandātu, cik procentu balsojumā. Otram variantam ir tā priekšrocība, ka parasti, lai gan ne vienmēr, vienai partijai izveidojas mandātu vairākuma, pat ja tai nav balsu vairākums. Tā tas parasti ir Lielbritānijā, arī tagad Tonija Blēra partijai. Pēc kara vienīgi 1976.gadā Džeimsa Kelahana vadītie leiboristi veidoja koalīciju ar liberāļiem, kura 1979.gadā pēc konservatīvo uzvaras vēlēšanās atkal izjuka.

Pirms vēlēšanām 1997.gadā, kad pēc ilgas konservatīvo partijas valdīšanas pie varas nāca Blērs, leiboristu vadītajiem liberāļiem kā potenciālajiem partneriem solīja mainīt vēlēšanu likumu un ieviest proporcionālu sistēmu. Protams, viņš par to vairs nedomāja, kad bija pārliecinoši uzvarējis pēc līdzšinējās sistēmas.

Tas pats notika Vācijā lielās koalīcijas laikā no 1966. līdz 1969.gadam. Valdību veidoja kristīgie demokrāti un sociāldemokrāti, kas toreiz vienojās pāriet uz vairākuma sistēmu, lai turpmāk parlamentā nebūtu trešās partijas — brīvo demokrātu, kas jebkurai valdībai bija nepieciešami kā partneri un līdz ar to gandrīz nepārtraukti bija pie varas. Pēc 1969.gada sociāldemokrātu un brīvo demokrātu koalīcija šo plānu ātri aizmirsa, arī Helmuta Kols pēc 1982.gada, kad brīvie demokrāti bija nepieciešami vairākumam, nekādi nevēlējās to atcerēties.

Secinājums ir ļoti vienkāršs. Vēlēšanu sistēma arī ir varas līdzeklis. Katra partija un katrs politiķis atbalsta to sistēmu, kas pašam ir izdevīgākā. Tas ir normāli, politika vienmēr ir cīņa par varu, lai varētu īstenot savas intereses. Tas, protams, nenozīmē, ka vēlētajus vajag maldināt, kā tas notika Francijā. 1986.gadā Fransuā Miterāns ieviesa proporcionālo sistēmu, jo šķita, ka tā varēs savai partijai iegūt vairāk mandātu, galvenokārt uz komunistiskās partijas rēķina. Tomēr pārsteidzoši lielu mandātu skaitu ieguva radikāli labējā Front National un par ministru prezidentu kļuva Žaks Širaks. Līdz nākamajām vēlēšanām likumu atkal mainīja uz iepriekšējo sistēmu.

Nedrīkst aizmirst, ka vairākuma sistēma apgrūtina iespēju mazajām partijām iegūt mandātus, bet tas darbojas tikai tad, ja tām nav kaut kur reģionāli liels atbalsts. Lielbritānijā arī vienmēr bez zināmajiem leiboristiem un konservatīvajiem parlamentā atrodas Velsas un Skotijas nacionālisti, kā arī Ziemeļīrijas unionisti un republikāņi. Vēlēšanu sistēma ir svarīgs faktors rezultātam, bet ne vienīgais. Partiju sistēmai arī ir sava ietekme.

Runājot par valdības stabilitāti, Liepiņa kungs aizmirsa par atšķirību starp Rietumeiropu un Latviju. Tā kā Rietumos partiju sistēmas ir izveidotas un jaunajām partijām grūti tikt pāri procentu barjerai, stabils vairākums parlamentā izveidojas arī tajās valstīs, kur mandātus sadala proporcionāli. Taču Latvijā ir tieši otrādi. Jebkurš populārs cilvēks var atļauties nodibināt jaunu partiju, par kuru balso daudz vēlētaji, jo viņi ir vīlušies citās partijās. Tāpēc Lietuvā, kur ir jauktā sistēma, aptuveni 20 mandātu vienmēr iegūst atsevišķi populāri cilvēki, lai arī viņu partijas saraksts palicis aiz barjeras. Tas, protams, var apgrūtināt atrast valdībai vairākumu.

Taču valdības stabilitātes noteicošais faktors ir frakcijas, proti, partijas stiprums gan attiecībā uz mandātu skaitu, gan spēju noturēt frakciju kopā. Tāpēc jebkurā modernā demokrātijā priekšnosacījums stabilai valdībai ir deputāta iekļaušana frakcijā. Vācijā to pat sauc par frakcijas disciplīnu, lai arī pamatlikumā tā nav oficiāli paredzēta. Tomēr pretējā gadījumā parlaments būtu paralizēts un lēmumus pieņemt nebūtu iespējams, kā tas savulaik bija Latvijas Augstākajā padomē.

Vistaisnīgākā sistēma, iespējams, ir Īrijas brīvā izvēle nodot savu balsi. Katrā apgabalā vēlēšanām tiek izvirzīti vairāki mandāti, vēlētais balso par konkrētiem cilvēkiem, sastādot savu sarakstu, izvēloties kandidātus no vienas vai vairākām partijām apgabalā. Skaitīšanai parasti vajadzīgas vairākas dienas.

Vairākuma sistēmā deputāts, protams, ir tiešāk ievēlēts. Bet ko darīt vēlētajam, ja viņam nepatīk iecienītās partijas kandidāts, bet pēc dzīvesvietas tajā apgabalā par citu nevar balsot? Šī problēma ir daudzās valstīs ar proporcionālu vēlēšanu sistēmu, tajā skaitā arī Vācijā, kur jābalso par partijas apstiprinātu sarakstu, ko mainīt nedrīkst. Vēlēšanu sistēmas ir dažādas un tik daudzās kombinācijās, cik ir demokrātisko valstu, proti, katrai valstij ir sava. Latvijai ir, manuprāt, viena no labākajām vēlēšanu sistēmām, jo proporcionalitāte nodrošina taisnīgumu mandātu sadalē un vēlētajš var ietekmēt sarakstu.

Publicēšanas datums: Pirmdiena, 2001. gada 19. novembris.

Rubrika: (2. lpp.)